

здобувач кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Донецького юридичного інституту ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СИСТЕМІ ЮРИДИЧНИХ ЗАСОБІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено визначенню місця адміністративної відповідальності в системі юридичних засобів забезпечення торговельної діяльності. Розглядаються елементи складу адміністративного проступку за порушення у сфері торгівлі. Визначаються напрями реформування адміністративного законодавства в частині забезпечення надійного існування інституту торговельної діяльності.

Ключові слова: торговельна діяльність, загальнообов'язкові правила, порушення, проступок, адміністративна відповідальність.

Статья посвящена определению места административной ответственности в системе юридических средств обеспечения торговой деятельности. Рассматриваются элементы состава административного проступка за нарушения в сфере торговли. Определяются направления реформирования административного законодательства в части обеспечения надежного функционирования института торговой деятельности.

Ключевые слова: торговая деятельность, общеобязательные правила, нарушение, проступок, административная ответственность.

The article is sanctified to the location of administrative responsibility in the system of legal backer-ups of trade activity. The elements of composition of administrative misconduct are examined for violation in the field of trade. Directions of reformation of administrative legislation are determined in part of providing of reliable existence of institute of trade activity.

Key words: sales efforts, compulsory rules, break, delinquency, administrative responsibility.

Успішність адміністративної реформи, побудова демократичної та правової держави в Україні в першу чергу передбачає забезпечення правової захищеності громадян. Важлива роль при цьому належить галузі адміністративного права, і зокрема інституту адміністративної відповідальності. Адже значення адміністративної відповідальності у боротьбі з правопорушеннями постійно зростає. Сьогодні адміністративні проступки (за вчинення яких настає адміністративна відповідальність) є одним із найпоширеніших видів правопорушень, їх кількість постійно зростає.

Дослідження проблем адміністративної відповідальності загалом та у сфері торговельної діяльності зокрема становить не тільки науковий, а й практичний

інтерес, оскільки розробка теоретико-прикладних питань, формулювання аргументованих пропозицій і рекомендацій щодо активізації боротьби з проступками у сфері торгівлі дасть змогу протистояти цьому негативному явищу та захистити права громадян у зазначеній сфері.

Питанням адміністративної відповідальності присвячено багато наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених. Серед них відомі праці Д. Бахраха, І. Галагана, С. Гончарука, М. Городинського, В. Гуменюка, Г. Джагупова, Є. Додіна, М. Єропкина, А. Ключниченка, Л. Коваля, С. Ківалова, А. Комзюка, Д. Овсянка, І. Пахомова, Ф. Разаренова, В. Самсонова, М. Студенікіної, О. Якуби та ін.

Мета нашої роботи полягає в з'ясуванні основних питань, пов'язаних із визначенням адміністративної відповідальності у сфері торгівлі.

Насамперед варто узагальнити теоретичні положення щодо визначення адміністративної відповідальності як юридичного засобу, спрямованого на запобігання порушенням; розглянути особливості адміністративної відповідальності у сфері торговельної діяльності, а також сформулювати відповідні пропозиції щодо вдосконалення адміністративного законодавства і практики його застосування в зазначеній сфері.

Слід зазначити, що чинне законодавство не дає визначення поняття адміністративної відповідальності, по-різному воно тлумачиться і в теорії адміністративного права. Існує два різновиди визначення адміністративної відповідальності: через об'єктивний та суб'єктивний підходи. Перший обумовлений відповідною негативною реакцією держави на протиправні прояви через встановлення окремих заборон, відповідних правил тощо й адекватних санкцій (заходів покарання) щодо порушників цих правил. В основі суб'єктивного підходу лежить особистий обов'язок порушника відповісти перед компетентними державними органами (їх службовими особами) за своє протиправне діяння і понести покарання згідно з установленим законом порядком.

Поєднавши ці два підходи, С. Гончарук визначає адміністративну відповідальність як різновид правової відповідальності, що є специфічною формою негативного реагування держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (передусім адміністративних проступків). Особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважним державним органом за свої неправомірні дії і зазнати за це адміністративних стягнень в установлених законом формах і порядку [1, с. 19].

Л. Коваль розглядає адміністративну відповідальність у контексті з іншими

видами відповідальності, бо синтезуючим началом вважає необхідність відповідати на власні дії, протиправні вчинки, брати на себе вину за наслідки. Учений пише, що адміністративна відповідальність – це репресивний вид відповідальності, де покарання має характер особистого зазнання кари, а вольовий вплив спрямовується на свідомість правопорушника з метою певного психічного переживання ним кари, подолання певних мотивів, якими обумовлюється ірраціональна поведінка, та стимулювання мотивів, які мають схилити до поведінки, що узгоджується з правовими приписами. Тільки особиста (персональна) відповідальність за адміністративні правопорушення здатна здійснювати такі функції покарання, як осуд, залякування, попередження, виправлення, перевиховання особи. Установлення особистої вини, форм її виявлення є основною умовою (суб'єктивною підставою) застосування відповідальності, покарання [2, с. 132].

На думку Д. Овсянка, адміністративна відповідальність – це застосування державними органами, посадовими особами та представниками влади встановлених державою заходів адміністративного покарання до громадян, а у певних випадках – і до організацій за порушення законності та державної дисципліни [3, с. 129].

В. Колпаков пропонує таку дефініцію адміністративної відповідальності: «адміністративна відповідальність – це засіб захисту суспільних відносин шляхом виконання суб'єктом проступку примусово застосованих до нього заходів впливу за процедурою, передбаченою Кодексом» [4, с. 88].

Розглядаючи адміністративну відповідальність як різновид юридичної відповідальності, слід зауважити, що їй властиві всі ознаки останньої. Традиційно правову відповідальність пов'язують із застосуванням заходів державного примусу, розглядають її як передбачену санкціями правових норм реакцію на правопорушення, як реалізацію, застосування і здійснення санкцій. Застосу-

вання заходів юридичної відповідальності породжує для правопорушника обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру. Тим самим правопорушник відповідає перед державою за свою неправомірну поведінку [5, с. 6].

Метою юридичної відповідальності, що є загальною для всіх видів відповідальності, є покарання за правопорушення і, що найважливіше, запобігання останнім.

Адміністративна відповідальність регулюється багатьма нормативними актами різної юридичної сили, які в сукупності складають законодавство про адміністративні правопорушення [6, с. 71]. Основним завданням цього законодавства відповідно до ст. 1 КУпАП є охорона суспільного ладу, власності, соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, а також прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого порядку управління, державного і громадського порядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством [7].

Специфічними ознаками адміністративної відповідальності, що виділяють її в окремий вид юридичної відповідальності, є наявність особливих підстав – особливого виду проступку – адміністративного, визначення якого, дане в КУпАП, стало можливим завдяки науковим пошукам і зусиллям декількох поколінь юристів. Зазначимо, що до прийняття чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення у законодавстві не було нормативного визначення адміністративного правопорушення (воно зустрічалося тільки в науковій літературі). Сьогодні воно визнається як протиправна, винна діяльність чи бездіяльність, за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність.

Реалізація адміністративної відповідальності полягає у накладенні певних видів адміністративних стягнень, особливих за змістом і відмінних від заходів дисциплінарного впливу, кримінального покарання і майнової відповідальності. Адміністративні стягнення накладаються великою кількістю органів, яким таке право надане законодавством України і перелік яких міститься в КУпАП та інших законодавчих актах.

Отже, як вид юридичної відповідальності адміністративна відповідальність являє собою засіб захисту суспільних відносин шляхом застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, призводять до негативних наслідків і застосовуються уповноваженими на те органами чи особами на підставах і в порядку, передбачених чинним законодавством.

Якщо поняття правопорушення (проступку) офіційно визначено в адміністративному законодавстві України, то визначення його юридичного складу існує лише в теорії права. Ці два поняття близькі за своїм змістом, але не тотожні. На думку автора, термін «правопорушення» містить у собі як елементи складу, так і ознаки, які не мають значення для вирішення питання про можливість притягнення до юридичної відповідальності. Склад же правопорушення завжди конкретний і становить сукупність головних, визначальних ознак, які виділені законодавцем як типові, необхідні і в той же час достатні для притягнення до юридичної відповідальності. Відсутність хоча б одного з елементів складу виключає правову відповідальність. Крім того, на нашу думку, склад правопорушення як його юридична характеристика містить опис конкретних видів проступків у галузі торговельної діяльності – конкретних порушень правил торгівлі, незаконної торговельної діяльності, торгівлі у невстановлених місцях тощо.

Юридичні склади конкретних проступків мають свої особливі ознаки, однак серед останніх є такі, які властиві

кожному з них. В юридичній науці ці ознаки традиційно об'єднують в чотири групи: ознаки, які характеризують об'єкт проступку, об'єктивну сторону, суб'єкт проступку та суб'єктивну сторону. Виходячи з цього, склад адміністративного проступку в галузі торговельної діяльності можна визначити як сукупність встановлених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують діяння як адміністративне правопорушення.

Адміністративний проступок у галузі торговельної діяльності не можливий перш за все без об'єкта, проти якого він спрямований. В існуючих наукових публікаціях та монографіях автори наводять різні думки з приводу сутності об'єкта правопорушення. Одні фахівці ним вважають речі, інтереси, потреби, норми, цінності. Інші дотримуються думки, що під об'єктом необхідно розуміти суспільні відносини, на які посягає проступок або якому завдається шкода, деякі фахівці-юристи ототожнюють це поняття із суспільними відносинами управлінського характеру, тобто які виникають у галузі державного управління. Заслуговує також на увагу думка дослідників, які, даючи характеристику об'єкта правопорушення, вважають, що на суспільні відносини неможливо посягати, тому що вони відображають дійсність на надзвичайно високому рівні абстракції і є соціально-філософським поняттям [8, с. 71].

Якщо загальний об'єкт адміністративного проступку як сукупність суспільних відносин, які охороняються нормами адміністративного законодавства, на кваліфікацію проступку в торговельній діяльності не впливає, то родовий та безпосередній об'єкти є тими елементами, від чіткого й повного визначення яких залежить точне встановлення ознак конкретного правопорушення, обумовлення його місця в Особливій частині КУпАП. Встановлення родового та безпосереднього об'єкта має також важливе значення для з'ясування характеру і ступеня шкідли-

вості посягання, його правильної кваліфікації, відмежування від інших протиправних дій у галузі торгівлі.

Під родовим об'єктом проступків у галузі торговельної діяльності необхідно розуміти тотожні, однорідні суспільні відносини, об'єднані за своєю соціальною та економічною сутністю в одну групу, що охороняється комплексом взаємопов'язаних адміністративно-правових норм, які містяться в одній главі КУпАП. У науковій літературі одні фахівці родовим об'єктом торговельної діяльності вважають торгівлю та інтереси покупців [9, с. 9], інші під ним розуміють нормальне функціонування торгівлі, забезпечення населення предметами, речами постійного користування тощо [10, с. 14].

Об'єктивна сторона адміністративного проступку в галузі торговельної діяльності – це сукупність зовнішніх ознак проступку, які визначають акт зовнішньої поведінки правопорушника. Об'єктивна сторона дає характеристику суспільної шкідливості проступку, його спрямованості, вона містить ряд ознак, які прийнято поділяти на головні та факультативні. До головних належить протиправне діяння двох видів – дія та бездіяльність.

Дія становить активний, усвідомлений, вольовий акт зовнішньої поведінки суб'єкта правопорушення. Більшість проступків у торговельній діяльності вчиняється шляхом протиправних дій. Наприклад, незаконна торговельна діяльність (ст. 160² КУпАП) передбачає вчинення протиправних дій у вигляді здійснення угод купівлі-продажу товарів чи інших предметів. Разом з тим частина проступків учиняється у формі пасивної бездіяльності – коли особа, для того щоб не допустити протиправної поведінки, повинна вчинити позитивні дії, але вона з якихось причин це не робить. Це, наприклад, неприйняття суб'єктом господарювання заходів до оснащення приміщення торгівлі спеціальним обладнанням та основним інвентарем, холодильним устаткуванням тощо. Необхідними

умовами бездіяльності є обов'язковість і можливість особи діяти в конкретній обстановці.

Наступним елементом складу адміністративного проступку є суб'єктивна сторона, під якою необхідно розуміти всю психічну діяльність особи, пов'язану із вчиненням нею суспільно шкідливого діяння. Суб'єктивна сторона – це внутрішній бік проступку, це психічні процеси, які відбуваються у свідомості суб'єкта, що характеризують його волю, викривають думки, наміри [11, с. 185]. Суб'єктивна сторона включає вину, мотив, мету вчинення проступку.

Вина як основна й обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу проступку виявляється у двох формах – умислі та необережності. Загальне визначення ці форми знайшли в статтях 10 і 11 КУпАП. Адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії чи бездіяльності, передбачала її шкідливі наслідки і бажала їх або свідомо допускала настання таких наслідків.

У торговельній діяльності найбільш розповсюдженими мотивами є жадоба та корисливість, іноді – особиста зацікавленість. При цьому мотив не слід плутати з метою як певним результатом, до якого прагне правопорушник. Вона відображає уявну модель майбутнього, якої хотів би досягти суб'єкт проступку, діючи певним чином. Мотив і мета невіддільні від вольової поведінки, вони допомагають розкрити її психологічну природу. Якщо метою є нажива, то мотивом протиправних дій – особиста корисливість або жадібність.

Суб'єктом адміністративного проступку в галузі торговельної діяльності виступають фізичні, осудні особи – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які досягли встановленого законодавством України віку адміністративної відповідальності і займаються торговельною діяльністю.

Отже, торговельна діяльність здійснюється відповідно до встановлених

державою загальнообов'язкових правил торгівлі, належне виконання яких забезпечується за допомогою різноманітних правових, зокрема адміністративно-правових, засобів. Серед останніх особлива роль належить заходам адміністративної відповідальності, яка реалізується відповідно до законодавства про адміністративні правопорушення.

Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити, що сьогодні назріла необхідність реформування адміністративного законодавства у частині забезпечення інституту торговельної діяльності. Отже, адміністративна відповідальність у сфері торговельної діяльності – це вид юридичної відповідальності, засіб захисту відносин у галузі торгівлі від протиправних, суспільно небезпечних та винних дій осіб, які посягають на встановлені правила торгівлі, шляхом застосування до осіб, які їх вчинили, уповноваженими на те органами на підставах і в порядку, передбаченому чинним законодавством, адміністративних стягнень.

В основі адміністративної відповідальності у галузі торгівлі лежить особлива підстава – вчинення особою адміністративного правопорушення (проступку), що посягає на суспільні відносини у сфері торговельної діяльності. Встановлення наявності правопорушення передбачає виявлення основних його ознак – складу адміністративного проступку (об'єкта проступку, об'єктивної сторони, суб'єкта проступку та суб'єктивної сторони), адже їх відсутність виключає відповідальність.

Доцільність виділення у структурі об'єкта адміністративно-правової охорони суспільних відносин у сфері торговельної діяльності як головного, так і додаткового безпосередніх об'єктів пов'язана із тим, що в такому разі забезпечується комплексний захист засобами адміністративного права декількох груп суспільних відносин в економічній сфері держави. Це звертає увагу на необхідність подальшого забезпечення системності та взаємозв'язку між окремими юридичними складами адміністративних право-

порушень у межах системи Особливої частини КУпАП, що може бути досягнуто за рахунок подальшої систематизації чинного законодавства України про адміністративні правопорушення.

Визнання складу адміністративного проступку як основної підстави адміністративної відповідальності в галузі торгівлі вказує на необхідність більш деталь-

ного описання його ознак у диспозиціях відповідних статей КУпАП. Це сприятиме не тільки повному закріпленню складу конкретного адміністративного правопорушення (проступку) у галузі торгівлі в нормах адміністративного права, а й забезпечить невідворотність, своєчасність та обґрунтованість застосування адміністративних стягнень до осіб, які їх вчинили.

Література

1. Гончарук С. Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України / С. Т. Гончарук. – К. : Генеза, 1995. – 78 с.
2. Коваль Л. В. Відповідальність за адміністративні правопорушення / Л. В. Коваль. – К. : Вища шк., 1975. – 159 с.
3. Овсянко Д. М. Административное право : учеб. пособие / Д. М. Овсянко ; под ред. Г. А. Туманова. – М. : Юристъ, 1997. – 448 с.
4. Колпаков В. Кодекс України про адміністративні правопорушення: пошук нової парадигми / В. Колпаков // Право України. – 2004. – № 7. – С. 85–89.
5. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / [М. І. Городинський, В. А. Гуменюк, Г. В. Джагулов та ін.] ; за заг. ред. А. Т. Комзюка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 112 с.
6. Самсонов В. Н. Административное законодательство: понятие, содержание, реформа / В. Н. Самсонов. – Х. : Основа, 1991. – 117 с.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відом. Верхов. Ради Укр. РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122 (зі змін. та допов.).
8. Кривуля О. М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О. М. Кривуля, В. М. Куц // Вісн. Ун-ту внутр. справ. – 1995. – № 2. – С. 70–75.
9. Мосесов М. М. Уголовная ответственность за нарушение правил торговли (по материалам Грузинской ССР) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / М. М. Мосесов. – Х., 1989. – 24 с.
10. Лисанский Ю. Л. Административная ответственность за нарушение правил торговли спиртными напитками : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Ю. Л. Лисанский. – К., 1987. – 18 с.
11. Коржанський М. Й. Уголовне право України. Частина загальна : [курс лекцій] / М. Й. Коржанський. – К. : Наук. думка та Укр. вид. група, 1996. – 336 с.